

Sodobni slovenski esej

Tina Vrščaj

Srečno pospravljeni

Na svetovnem spletu najdemo vse. A tistega, kar je zame največ vredno, tam ni.

Ni mogoče najti narave v njenih brezmejnih razsežnostih. Ukrivljene-ga prostora narave z letnimi časi, ki zaposlujejo vse čute. Njene svežine, dišečega, šelestečega, včasih mokrega in blatnega gozda. Nevihte, ki lahko hitro in nepričakovano prinese točo, ko si z otroki na sprehodu. Tople strpnosti dreves do vsakega prišleka. Postanih vonjav kostanjevega cvetja ali strohnelih gob. Gostoljubne in nevarne narave obenem. Njene mahovnate mehko-be, solatne sočnosti in sončnih vitaminov na eni strani in podvrženosti toči, strelam, medvedom, divjim prašičem, trnju, prepadam, steklim lisicam na drugi. Kadar se na izlet odpravimo na splet namesto v gozd, na vrt, v hribe ali na morje, pristanemo na sploščeno in še vse drugače omejeno reprezentacijo naravnih čudes, postreženo v pikslih. Tudi če je ločljivost slike in zvoka visoka, to ni nikakršen približek naravnega okolja, ki je za nas arhetipsko in se v njem počutimo avtohtono. Kot živalce. Vsaj jaz.

Na spletu, kjer gomazi človeških podob, ni ljudi v njihovi telesni prisotnosti. Ne morem reči, da mi je prav, da ni človeškega vonja. Da ni celovitih in resničnih osebnosti. Vsa človekova preteklost, ki jo nehote, nevede nosi s seboj, kadar hodi po svetu bos ali v čevljih, na spletu izgine. Tam vlada fantazmagorija sedanjosti. Tam so predstavitve z najnovejšimi fotografijami, začasnimi hobiji, trenutnimi mnenji, komentarji in detajli

današnjega življenja domnevno resnično bivajočih oseb. “Medčloveški odnosi” pa so neizogibno ukleščeni v četvorček človek-stroj-stroj-človek. Smo ljudje kos tej diskrepanci med našim avtohtonim stvarnim svetom in njegovimi virtualnimi projekcijami, med neskončno zapletenim in umrljivim človeškim bitjem iz mesa in krvi ter njegovo do potankosti spolirano, preračunljivo in omejeno simulacijo, ki ne umre? V taka vprašanja se ne vtika razum, temveč strah.

K spletu se vračamo več, kot je treba, ker tam dosegamo večno mladost. V ospredju je breztelesno bivanje, kjer s preusmerjanjem pozornosti prideemo do pozabe lastne bolečine in kratkotrajnosti. Ne bomo pa na zaslonu dosegli umetnosti. Tam ni pravih galerij, muzejev in knjižnic. To pa zato, ker imamo na spletu galerije, muzeje in knjižnice – tako se vsaj imenujejo in se prepričljivo pretvarjajo, da to so –, nimamo pa tišine in časa za pogovor z umetnino in s sabo, da bi sploh lahko prišlo do bistvene faze vsakega umetniškega dela, celovite recepcije. Na voljo imamo neskončne baze reprodukcij umetniških slik, glasbenih posnetkov, izvrstnih filmov in leposlovnih elektronskih knjig, do katerih pridemo z le nekaj kliki. A prav tako hitro jih tudi zapustimo. Ali pa jih konzumiramo kalejdoskopsko. Vse na enem mestu, *pêle-mêle*, je sicer privlačen koncept, a ima pomanjkljivosti. Kaj človek lahko povleče iz vsega tega bogastva? Če stopim v bruseljski antikvariat, ki se imenuje prav *Pêle-Mêle*, me resda preplavi morje rabljenih knjig in gramofonskih plošč ali zgoščenk z glasbo in filmi. Že tam je občutek zbežanosti velik, pa se ne more meriti s stisko, ki me potihoma zasleduje takrat, ko raztreseno sledim slapu spletnih informacij. V antikvariatu si nikoli ne morem ogledati vsega. Pregledam lahko majhen del, še manjši delec tega name naredi vtis, še manj kupim in še manj preberem ter temu zagotovim prostor na svoji polici – in v spominu. Potrebujem torej čisto malo, ker lahko predelam čisto malo. Medtem ko svet preplavlja šund, v nenehnem šumu ne moremo najti umetniških biserov. Zato je Google prav toliko naš pomočnik kakor tat.

Že pred dobrimi štirimi stoletji, leta 1600, je angleški pisatelj Barnaby Rich dejal: “Ena največjih bolezní današnjega časa je ta množica knjig, ki so tako zasitile svet, da ne more več prebaviti količine ničvredne snovi, ki nastaja vsak dan in stopa v ta svet” (Carr: *Plitvine*). O količini ničvredne snovi danes ni mogoče razpravljati, zato ker nas pokoplje kot plaz. Lahko pa se zamislimo nad tem, kako neizmeren je pritisk na posameznika, da je na tekočem z dogajanjem doma in po svetu, in to prav zaradi dostopnosti informacij. Ljudje si rešujejo kožo tako, da se pritiska počasi otrešajo: sprijaznijo se s tem, da jim ni več treba biti z vsem na tekočem, in končna

posledica je, da jim ni treba biti več na tekočem z ničimer. Vsak se posveča le svojemu majhnemu vrličku in znanja si delimo vse manj. Zato le redko pride do pristnega in poglobljenega dialoga. Tudi v zasebnem svetu bi klepetali, vendar ne najdemo presečišča. Nismo prebrali nobene skupne knjige, gledali istega filma, preleteli istih člankov. In ne verjamem, da si lahko z deljenjem "povezav" na izbrane vsebine znova zgradimo most.

Ko sem že pri mostu: moja nova knjiga je zame zgradila veliko mostov do ljudi. Tudi zato, ker je povsem ročno delo. Zgodbe so bile izvorno spisane na roko, ker tak način pisanja predstavlja pomembno razliko v oblikovanju samih povedi in vpliva na tok misli. Pri izdelovanju naslovnice je šla oblikovalka v trgovino in vzorce blaga kupila. Doma ga je rezala, šivala in se med fotografiranjem borila z gubami in sencami. Kdor knjigo prime v roko, tega morda sploh ne opazi. Hočejo jo otipati, a ne vejo, zakaj. Ko grafičnemu oblikovalcu poveš, da je izdelana ročno, se posmehne, češ da bi do istega rezultata prišla preprosteje, če bi se od začetka do konca zanesla na računalniški program za grafično oblikovanje z njegovimi neomejenimi učinki. Nobene poti v trgovino, nobenih stroškov in zamudnih poskusov. A nekateri ne verjamemo, da bi bil rezultat isti. Tudi če vzamemo, da je to mogoče, je tu pomemben ugovor računalniškemu obdelovanju. Ko stopiš v interakcijo z zaslonom, tvoji možgani postanejo drugačni. Nikoli ne prideš na tako zamisel, kakršna se ti porodi – pravzaprav se porajajo kot gobe po dežju –, ko prijemlješ blago ali šelestiš s papirjem, ko sučeš pisalo in si grizeš nohte ter v trenutkih, ko se misel zatakne, rišeš čačke, ali ko režeš s škarjami, vtikaš nit v iglo, gledaš razrezane ostanke na mizi in začneš še te postavljati v nekakšno pomenljivo obliko.

Je slikanje s *Slikarjem* na računalniku mikavno, ker si ne umažemo rok in nam ni treba ničesar pomiti za sabo? Čopič se nikoli ne strdi, papir je vedno povsem gladek in barve se ne zasušijo. Učinkov za eksperimentiranje je malo morje: ozadja, "3D"-oblike, brezmejna paleta barvnih odtenkov. Sami sebe hitro osupnemo, kako umetniški smo. A če vprašate mene, le klikamo in vlečemo z miško, kot zna vsak igrati na srečo. Če vprašate mene, z barvo, ki se ne more zasušiti, ni možno slikati. In ta papir, ki se ne more pomečkati, ni papir. Je le abstraktna belina, s katero bi si zaman skušali očistiti nadležne koščke hrane, ki so ostali med zobmi. Zame lahko vsaka otroška risbica skriva znamenja umetniške žilice, medtem ko je večji del slikanic, risank ali knjižnih naslovnice v računalniškem slogu nekaj nenavdihujočega, česar moje oči ne prenašajo.

Najbolj škodljiva hiba spleta in računalniških orodij pa je, da te s svojimi neštetimi možnostmi nenehno bombardirajo, dokler se tvoj jaz ne umakne

kot polž v svojo hiško. Resničnega tebe na spletu ni. Tebe v zgoščeni obliki – tebe v globoki kontemplaciji. Ni časa zate.

V digitalni galaksiji teče vzporedni čas. Čas, ki pritiska. Čas, s katerim morda upravljajo programski inženirji, ki pišejo kode, uporabniki na tej strani pa s svojim časom, preživetim na spletu, ne razpolagamo, kot bi nam to pripadalo. Vsem je znano, da splet prihrani čas. Kupiš si obleko v dveh minutah. Mimogrede plačaš položnico, ne da bi čakal v vrsti na banki. Odgovoriš prijateljem, tudi tistim z drugega konca sveta, spet ne da bi bilo treba na pošto, brez poštnine, v le nekaj minutah. Pobrskaj po geslih, ki vzbujajo radovednost. Vmes že preveriš odgovore prijateljev, celo tistih z drugega konca sveta. Izračunaš svoj povprečni mesečni dohodek in ga primerjaš z drugimi na lestvicah. Morda se udeležiš debate na forumu, spet v nekaj minutah. Ne bereš vse zgodovine, ampak se odzivaš le na najaktualnejše. Vzporedno z vsem tem pa – ker ti spletna opravila vzamejo tako malo časa, vsako zase le nekaj pičlih minut, vsako posebej zanemarljivo – še delaš. Tipkaš, prevajaš, razmišljaš, oblikuješ. V kakšnem okolju delamo, ko delamo, priklopljeni na spletno omrežje? Koliko stvari hkrati počnemo, ko pišemo, prevajamo ali oblikujemo, skratka, se ukvarjamo z rečmi, ki zahtevajo premislek, zbranost in samo temu delu posvečen čas? Kdo je še zmožen delo izolirati od vsega drugega? Vsi podlegamo večopravnosti. Če pri tem zaidemo na laminat površnosti, si kaj hitro najdemo tolažbo: nima smisla težiti k temeljitosti, če ni več bralcev ali uporabnikov, ki bi zmogli temeljitost tudi temeljito uživati. Čeprav nam tehnologija prihrani čas, se obnašamo, kot da ga imamo vse manj. In vse več ga hočemo prihraniti. Na račun vsega. Na račun umetnosti. In na račun ljubezni.

V takih okoliščinah nikakor ni smešno, da za pisanje raje vzamem papir in računalnika niti ne vklapljam. Ni smešno, da si ne kupim pametnega telefona. Včasih kdo malce sočutno pripomni, da danes te naprave niso več drage. A ko kupiš Samsung Galaxy, ga imaš. Ko ga imaš, ga uporabljaš. Ko ga uporabljaš, ga uporabljaš vedno več, za vse več opravil, za delo in zabavo. In ko ga uporabljaš vedno več, ostane vedno manj časa, čisto tvojega časa, za vse druge stvari. Za tiste, ki jih ni v omrežju in za katere je že preveč ljudi pozabilo, da so tudi njim nekoč nekaj pomenile.

Čas, ki ga prihraniš z računalniškimi orodji in po bližnjicah spleta, ima skoraj neopazno šibko točko. Ne moreš ga vložiti v druge dejavnosti, pač pa se zdi, da ga lahko spet vložiš samo v spletne. Tako si pojasnujem, zakaj ljudje danes težko najdejo čas za sprehode v naravo, za pijačo ali branje knjig. Za sprehod se je treba obuti in razmigati. Če hočeš klepetati z nekom v živo, se moraš prav tako zganiti iz sedečega položaja in možganom

začasno odtegniti dražljaje, ki jim tako prijajo (marsikdo sicer ostane priklopljen tudi med vožnjo, hojo in klepetom v živo). Knjigo pa se bere dolgo, predolgo. In zakaj bi jo brali? Splet daje ljudem občutek, da se ves čas sprehajajo, komunicirajo s soljudmi in tudi nenehno berejo. Mreža je megazadovoljevalka vseh človekovih potreb. A kaj ima telo od spletnega surfanja? In koliko teksta vsebujejo spletne strani? Kako jih beremo? Ošvrknemo kot sliko. In sami postajamo zrcalo te ošvrknjene slike.

Paradoks, v katerem nemoteno živimo, je torej ta, da z novimi tehnologijami pridobimo ogromno časa, časa pa imamo manj kot kadar koli prej. Komu se spleta brati knjigo z dobrimi 200 stranmi – *Plitvine*, nalašč eno in edino referenco tu –, ko pa lahko v istem, pravzaprav krajšem času radovednost potešijo s tisoči kratkimi odlomki ali videi. Pa niti ne odlomki, kajti največkrat gre za bežno preletavanje, se pravi, da so oči na lovu za golo informacijo. Drsimo po nepreverjenih podatkih, po podatkih brez konteksta, in ker nam jih splet vsak dan brezplačno servira take količine, jih niti slučajno ne moremo požreti in prebaviti. Komaj česa se naučimo. In še manj izkusimo, doživimo, se spominjamo. *Online* izkušnje so zame zato odživetja. V nespletni galaksiji hitro odvržene. Ali mimoidoče, ki se ne vrnejo več k nam.

Kolikor vidim, smo slabi prevajalci. Ne znamo prevajati tujega jezika spletne galaksije v avtohtonega človeškega. To inhibira tudi ta esej – mar ni vse, kar skuša povezati obe galaksiji, malce šepavo in naivno? Če ne bi na morju prebrala *Plitvin*, se najbrž ne bi lotila tega pisanja. Niste brali? Nicholas Carr racionalno utemeljuje in z rezultati raziskav dokazuje, kako uporaba računalniških, zlasti spletnih orodij, spreminja naše možgane. Ti so pač izjemno plastični in prilagodljivi, zato se na spremembe pridno odzivajo in ne ostanejo ravnodušni. Piše o tem, kako splet ne spodbuja zbranosti in poglobljenosti, zato postopoma izgubljam celo samo zmožnost globoke osredotočenosti. Ali kako nam onemogoča, da bi si podatke zapomnili, jih shranili, ker ni faze utrjevanja, zato vse več pozabljamo. Kako hira naš čut za orientacijo, ker se ne zanašamo nanj; kako izgubljam zmožnost preračunavanja na pamet, podobno pa se godi še vrsti drugih problemov, ki jih ne zmoremo rešiti le s svojo glavo. Carr na stvarnih temeljih internet opisuje kot “sistem za motenje”. Sama se tega lotevam čustveno. Zame so to reči, ki jih racionalno ne moremo povsem dognati, ker smo ali preveč notri (spletni fanatiki) ali pa preveč zunaj (spletni ignoranti). Ko nas motnje motijo, mi pa to pohlevno prenašamo – saj smo že pozabili, da je mogoče živeti drugače –, postajamo pretirano razdražljivi, ne da bi vedeli, zakaj.

Carr sistematično, tako skozi zgodovinsko optiko kot s pregledom novih nevroznanstvenih odkritij, obdela širok spekter vplivov računalnika na naše možgane in naše delovanje. Ne omenja pa naše zmožnosti empatije, ki pri ljudeh vidno usiha. Bolj razglablja o naših čutih, manj o čustvih. Razumljivo je, da se osredotoči na tisto, kar je vendarle mogoče dokazati z znanstvenimi poskusi in statističnimi raziskavami, zraven se nekoliko opre še na otipljive plasti lastne empirične izkušnje. V meni pa se kuha vprašanje, kako za našim tehnološkim napredkom caplja duhovni? Kaj se dogaja z ljubeznijo do sočloveka? Če v stiku s stroji te stroje posnemamo in jim postajamo vse bolj podobni ter tako izgubljammo svojo človečnost, ta močni, polnovredni izraz, ki ga Carr večkrat uporabi, gotovo vsebuje tudi to našo zmožnost, da smo poduhovljeni in ljubeči. Računalniki prinašajo prednosti, ki so vsem očitne in jih je preprosto ubesediti. Odnášajo pa tisto, kar ni tako vidno in je težko ubesediti. Se spomnite besed Malega princa? Bistvo je očem skrito.

Prav oči so tisti organ, na katerega računa glavnina spletnega kanala, in tisti, ki v nenehnem stiku s pretočnostjo na zaslonu najbolj trpi. Na neki način se morajo oči truditi, da vidijo to, kar je izrisano na zaslonu, ker tak medij zanje ni naraven, medtem ko se jim ni treba naprezati, da vidijo analogni svet. In ko se tako trudijo, da bi videle tisto, kar je zgolj reprezentacija, maska, površina, ne morejo videti tistega, kar je zadaj – tega, da zadaj ni ničesar. Oziroma da v kontekst, ki obstaja, nimamo vpogleda. Googlevi natakariji nam tako elegantno servirajo plitvine, da jim z mehкими kolena podležemo. Tako to vidim jaz.

Nisem od nekdaj zagreta nasprotnica spleta in računalnikov nasploh. Kot šolarka in rosna mladenka sem novo tehnologijo nekritično uporabljala. V drugem razredu osnovne šole sem začela kariero programerke Basica in programiranje je bilo zame polno šarma, saj od malega rada delam z “jezikom”. Verjetno sem izgubila interes, ko sem spoznala, da sta za to bolj nadarjena moja brata. Nadaljevala sem s sanjsko kariero vseh *geekov* kot preizkuševalka računalniških igrice, od otroškega Raymana, skozi za otroško domišljijo pogubno strašljivo Phantasmagorio, preko nič kaj nedolžne streljaške igrice Duke Nukem 3D, vse do Simsov. Tudi Simsi, na videz tako miroljubna igra, kjer se igraš olepšano “resnično življenje”, si gradiš hišo, ustvariš družino, hodiš v službo in nakupuješ, so imeli svojo senčno plat. Ko smo otroci na spletu našli kodo za neskončne vsote denarja in smo si lahko na mah privoščili vile z razkošnim pohištvom in bazeni, službo pa obesili na klin, je igrice ostala brez smisla. Iz nje smo zadnje zdihljaje zabave iztislili tako, da smo tiste uboge avatarje, ki so v resnici

zelo podobni ljudem, zazidali in jih prepustili tožbam, stradanju in razvlečenemu životarjenju, ki se je končalo s smrtjo.

Sprva smo imeli doma en računalnik, otroci smo bili pa trije. Bil je senzacija in zelo hitro je pritegnil vso družino. Moje zgodnje otroštvo je bilo še analogno in prav kot takega se ga spominjam z vso naklonjenostjo. Po prihodu stroja med naše domače stene – takrat je bil ta stroj velik, glasen in počasen – se je že izrisala neka grozovitost. Dobili smo novega družinskega člana, ne le stroj, in ta novinec je prevzel vso pozornost. Časa, ko nisi bil na računalniku, si imel na pretek, a z njim naenkrat nisi imel kaj početi; skratka, to je bil prav tvoj čas, ki si ga lahko vtaknil v žep, ga imel za malico, ga posodil prijateljem – bil je ves otipljiv in razkošen. Po mili volji si ga lahko raztegoval, a v njem ti je, po prihodu računalnika v hišo, postalo neznosno dolgčas. Časa, ki ti je bil odmerjen z računalnikom, pa je bilo po drugi strani neznosno malo, na primer ura na dan. Igrice te tako pritegnejo, da vsakič, ko tvoj čas pred zaslonom poteče, doživiš mali napad odtegnitve. Odtlej hrepeniš po njem, kot da si vanj zaljubljen. Odrasli so se večinoma počasi in tipaje navajali na novi digitalni način življenja, otroci pa smo brez zadržkov skočili vanj kot na zabavni vlakec, za katerega se je pozneje izkazalo, da je najhitrejši vlak največjega Gardalanda sveta. Le da ne tega sveta.

Medtem ko si analogni čas lahko poljubno oblikoval, raztezal, zapravljaj in je bil res samo tvoj, je digitalni čas zmeraj padel v črno luknjo. Elektronsko vezje ga je požrlo. Naenkrat me je prešinilo, da mi igrice in spletno klepetanje (takrat je bil priljubljen IRC) v zameno za vloženi čas ne dajo kaj dosti – nobenih pravih prijateljev, močnih vtisov, živih spominov na pustolovščine, veččin ali anekdot, ki bi mi ostale kot “kapital” v galaksiji resničnosti. Pri nas doma je šlo digitalno življenje še v času moje osnovne šole celo tako daleč, da mi je vzelo oba brata, kot bi mi ju vzela kakšna vojna, le z manj pompa in solz. A z istim rezultatom, da si, nepovrnljivo, ob ljubo ti bitje in ga, opremljenega s slušalkami in strmečega v zaslon, ne moreš več doseči. Brata sta ubrala pot pod noge v virtualni svet; najprej po zabavo in nato s trebuhom za kruhom. Morda sem prav zato, ker me je ta navzven nevidna ločitev prizadela, izgubila interes za delo z napredno tehnologijo in ostala kot starodavni fosil v kamninah.

Človek bi rekel, da dramtiziram, ampak izgube zame so velike. Če sama svoj čas odtegnem grabežljivi roki interneta in mu ne dovolim, da mi cinično nudi časovni profit, da mi rokohitrsko ubija čas, niti mu ne dovolim, da me programira v bitje, ki vse stvari – tako nepomembne kot tehtne – opravi znotraj predpisane merske enote nekaj minut, povečujem svojo

samoto. Sem družabno bitje, a vehementno gradim izolacijo. Nekaj ljudi mi je že reklo, da so me iskali na Facebooku: tam je menda profil z mojim imenom. Pisali so *praznemu profilu* in ostali brez odgovora. Užaljeni, ker so naleteli na zid, ki ga v svetu nenehne večsmerne komunikacije ne morejo prenesti, niso iskali naprej. Niso poizvedeli po mojem naslovu ali me poiskali po kateri od drugih poti. Od sodobnega človeka to očitno zahteva preveč truda. Zlasti upošteva, da tisto, kar so mi želeli sporočiti, najbrž ni bilo relevantno. Verjetno so hoteli le navezati stik. Čim sem se izkazala za nedostopno, so se brez pomišljanja obrnili k množici drugih, s katerimi digitalno navezovanje teče gladko. Majhna ovira je, če živim uro vožnje od prijateljev, velika pa, če živimo v različnih galaksijah. In še: ta razcepljenost je morda majhen problem za človeka, a velik problem za človeštvo. Zakaj me spletno komuniciranje ne prepriča? V milijonu stikov in komentarjev nobeden nima vrednosti. Učinek je podoben tistemu v sklepnem dejanju Simsov. Psihopatski.

Pred leti sem večkrat slišala ljudi, kako se hvalijo, koliko prijateljev so zbrali na Facebooku: ta tristo, oni petsto. Ali še veš, kako je imeti enega samega dopisovalca? Enega, a pravega. Takega, ki ti piše s pisalom pismo, dolgo najmanj dvajset strani. Dopisovalko iz Berlina, ki mi ne le piše na roko, da se hudomušno spotikam čez njene očitne vijuge vzponov in padcev ter vsebino njenih misli prejemam nerazdružljivo z drhtenjem njene drobne roke, ampak strne (no, iz užitka do samega izražanja razvleče) svoje življenje zadnjih nekaj let v tako duhovito in dramatično zgodbo, da take zgodbe, namenjene le meni, nikoli ne morem najti drugje; niti v knjigah ali blogih, še manj pa med elektronsko pošto. Ta zgodba do mene leti in se vozi, doseže pa me s poštarjevim zvonjenjem. To je edina razveseljiva pošiljka. Elenin paket je prevelikega formata za nabiralnik, saj so pismu priložena darilca, od nemškega koledarja z ročno vpisanimi dogodki v Berlinu, ki bi jih lahko tudi jaz obiskala, do kosa črne kamnine z Etne. Danes, ko si ljudje okrog tako *po defaultu* izmenjujejo vseh vrst material po nevidnih digitalnih poteh – material, ki izpuhti kot sanje –, imam za domala neverjeten luksuz, da mi meni simpatična oseba, ki živi daleč (od oči, ne pa od srca), tudi v stiskah življenja namenja toliko svojega časa in truda. V naši hiši so povsod materializirane Elenine drobnarije. V eni od škatel je tisto najdragocenejše, oblazinjene rumene ovojnice, polne do solz resničnih zgodb, napisanih prav zame. Vsakič sem počaščena, ko na kakih pet, lahko pa tudi šele sedem let prispe njen odgovor na moj odgovor na njen odgovor. Tak je najin sporazumevalni interval – leta, ne pa dve minuti. Zadnje čase sicer stopava v stik tudi po e-pošti. A na tem

dolgočasnem kanalu se druga drugi le opravičiva za to, da pisanje pisma že tako dolgo traja; včasih si voščiva za osebni praznik ali rojstvo otroka. Zaslon dopušča le mlahave klišeje in bežne domislice. E-pisma ni treba oblaziniti, ne more se poškodovati. A v šumečo pisemsko ovojnico lahko zapreš košček svojega vulkana.

Nobeno osebno elektronsko sporočilo, ki sem ga kdaj prejela, ni bilo podobno klasičnemu osebnemu pismu. Škoda je, da elektronska komunikacija izriva staro, ko pa gre za dve zelo različni stvari. Ampak spet se ljudem na prvo žogo zdi koristneje izmenjati si sto kratkih, izbrisljivih sporočil, kot pa v tem času poslati ali prejeti eno samo, navadno, dolgo, razvlečeno, nepotrebno poglobljeno, s čustvi ovešeno in še plačljivo osebno pismo. Saj mogoče kdo še bi, če to ne bi bilo videti že tako čudaško. Morda kdo kljub temu bi, ampak ne zna več pisati?

To vijuganje, ročno oblikovanje pisave, je zame osrečujoče. Komajda razumem, kako smo lahko to povsem zamenjali za tipkanje. Groza me je razmer, ki tudi mojo roko silijo, naj otrdi. E-sporočila so že od svojega nastanka brezosebna in neizstopajoča. Pristoji jim, da so natipkana ter lahko berljiva. Vsi pošiljatelji in prejemniki so v tem polju poenoteni kot angleški šolarji v uniformah. Njihova unikatna eksistenca z osebnimi preferencami je skrita. V ospredju so brezdušni znaki, ki uspešno prenašajo le formalna sporočila, službene dopise, razna vabila in široko razpečevana obvestila. Slabo, z nepredvidljivimi prefiguracijami pa prenašajo osebna sporočila. Ta so pogosto tako telegrafska, da namigi, duhovitosti, strasti, bolečine in zadrege le v okrnjeni obliki dosežejo naslovnika. Brez obilnega konteksta, ki bi ga nudile prečloveške vijuge in "odvečno besedičenje", ni mogoče ničesar razumeti ustrezno, razen kadar slepa kura zrno najde.

Pa sem spet pri čustvih. Kadar koli mi uidejo "slepa kura" ali – v nadaljevanju – "prazna slama" in "kreten", je to znak, da sem podlegla čustvom. Ljubim bogat, strasten in natančen izraz, ki se v neskončnih spiralah približuje temu, kar hoče povedati drugemu. Jezikovni in tudi obrazni izraz. Toda oboje mi vse bolj izginja izpred oči. Pred mojimi očmi izginja in za to ne najdem razlage, ki bi mi bila v uteho. Več ko jaz in ves moj socialni krog komuniciramo prek tehnoloških pripomočkov, ki "prihranijo čas", hitreje skušamo povedati, prebrati, slišati bistvo, postajamo vse krajši in nestrpni do vsake odvečnosti, vsakega leporečja ali poskusa specifikacije. Čas nam venomer stopa na prste. Posledica tehnologije, s katero privarčujemo čas? Ki ga damo njej v hrambo. V velikanski shrambi hrani tudi vso našo prazno slamo, kakor razdraženo imenujem okrnjeno komunikacijo, kakršna se vrši pod pritiskom svetlobno hitrega interneta. Kar čudim se, kako zlahka so

Ljudje "silicijevemu velikemu bratu" prepustili vse tisto najbolj dragoceno: samo njihove misli in samo njihov čas.

Vprašanje je, ali se ljudje zavestno odločijo, da bodo več živeli na spletu kot na svetu? Pri meni gre za nasprotno odločitev, da bom na spletu tako malo, kot je le mogoče. To zame ni težka odločitev, vendar zanjo plačujem ceno, tudi če ne grem v skrajnost. Moj um se vse bolj oddaljuje od uma soljudi (bratov, prijateljic, delodajalcev). Moja osredotočenost na človeka in na vse človeško izgublja svoj predmet; predmet mojega preučevanja in ljubezni se mi vse bolj izmika.

Naši predniki niso nosili v glavah vsega tistega, kar danes ljudje nosijo v žepih, ki se svetlikajo in brnijo. Pametne naprave daleč presegajo umske zmožnosti najpametnejšega človeka. Toda le v nekaj pogledih. In sploh, kaj nam to koristi? Nismo dovolj pametni, da bi znali uporabljati to, česar se nam ni treba učiti na pamet ali ponavljati v spominu, ker imamo zmeraj na dlani. Vse znanje je tu, a se zdi, da ga ne znamo izrabiti. Za uporabo znanja moraš biti dobro usposobljen. Usposobljen pa si s tem, ko to znanje nosiš v glavi, kjer povezave delaš ti, ne Googlovi algoritmi. Najprej moraš biti razgledan, šele potem gora podatkov lahko koristi. Naši predniki so najbrž v glavah nosili več, kot danes nosimo mi. Danes nam vse uhaja iz glave. Če navedem le opazko svojega tasta: "Ljudje prejšnjih generacij so znali Prešernove pesmi na pamet, mlajši pa jih ne le ne znajo, ampak se jih tudi nočejo ali ne morejo učiti." Za povrh jih niti ne prepoznajo, z izjemo ... (na pomoč, Google!) ... sedme kitice *Zdravljice*.

A čeprav človek, kot si ga zdajle poneumljenega predstavljam, tudi v resničnosti res ni kak biser inteligentnosti, bo vedno bolj inteligenten od stroja. Naprave seveda v določenem smislu človeka presegajo, toda primerjave tu sploh ne more biti. Inteligenca ni stvar naučenih pravil in njihove dosledne uporabe. Absolutna doslednost, determiniranost "umetno inteligentnega" stroja prav nič ne spominja na tisto ustvarjalno preskakanje iskric v človeški glavi, v kateri se ideje malo naključno, precej pa tudi po zapletenem spletu različnih vzgibov iskrijo in med sabo razmnožijo v nove domisleke. V tem smislu je vsak najbolj omejen človek potencialno sposoben umskega presežka, o kakršnem tudi najzmogljivejši procesorji ne morejo niti sanjati. Človek je vznemirljiv. Ljubim ga zaradi njegovih nestrojnih lastnosti, stroj pa sovražim zaradi nečloveških.

Če bi dobro risala, bi narisala karikaturu sodobnega človeka. A ta ne bi bil tako enovito izdelan iz računalniških vezij, kot je sočni Arcimboldov *Vertumnus*, ves iz plodov narave. Ta človek ne bi bil računalniško ukrojen, še zdaleč ne. To ni robotski tip, ampak je ranljivo bitje mehkih tkiv, nežnih

potez in številnih nepravilnosti. A namesto zaobljenega ušesa ima pravokotni telefon in v očeh se namesto neba zrcalijo ikone z zaslona, v katerega oči boljčijo. Oči so še vedno ogledalo duše. Roke se razraščaj v dlančnika, eden predvaja filmček z YouTuba (ker ta človek želi biti nekje drugje in nekdo drug, mu video izpolnjuje željo), drugi pa je človekov navigacijski vodja, ki prikazuje zemljevid in daje glasovne napotke, da ga vodi okrog kot ovco. Kot kretena. (Spet ta čustva!) Zavijte levo. Zavijte levo. Zavijte levo. Te ovce smo mi, in popolnoma slepi smo, ko gre za naše okolje. Sploh ne vidimo, da drvimo v prepad (oziroma na smetišče). Skozi prozorne prsi se vidi srce, in čezenj teče neprekinjena koda ničel in enk, koda za ljubezen in vse drugo. Predpisana koda. Optimalno preračunana koda. Koda učinkovite ljubezni, prevlade koristi nad izgubo. Od pasu navzdol je telo tega človeka razmeroma nefunkcionalno. Ne le zato, ker človek sedi. In ker se zdi, da sedi že res dolgo. Tako se zdi, ker ne le sedi, njegov spodnji del je stol sam. Nagonske energije človeka, ki imajo sedež v spodnji polovici telesa, so se zasedele. So stacionarne, pohabljene ali odmišljene. Tako je bolj praktično. Manj bolečine. In manj zadrege.

Te antiutopične karikature si nisem izmislila. Vidim jo, kamor koli pogledam. Povej mi, s čim se družiš, in povem ti, kaj si. Ko v roke vzamemo orodje, to v naši glavi postane "organski" del nas, ugotavlja nevroznanost. Ljudje postajajo vse bolj kot njihov najpomembnejši družinski član – računalnik, telefon ali dlančnik. Za ljudi, ki naprave obožujejo, je človeškost sinonim za nepopolnost. Kot je opazil neki filozof, je ljudi sram, ker se rodijo, namesto da bi bili narejeni. Človekova biologija je le še stvar biologov, zdravnikov in bolnih, ostali živijo kot da čisto dobro brez nje. Hrepenenje je le še za nepopoljšljive sanjače. Čutno in čustveno polnovredno življenje pa je sploh privilegij, ki si ga danes mnogi ne morejo privoščiti. Ni časa. Po analogiji z instant hrano za v mikrovalovko morajo biti tudi druge življenjske izkušnje zdaj vedno nared za takojšnje uživanje. Instant ljubezen. Instant slava. Instant modrost. Instant zdravje. Če se je za našeste vrednote treba potruditi, jih današnji človek ne potrebuje.

Zato, ker nam tehnologija izpolnjuje skrito željo – omogoča nam poza – bo nas samih, tako kot droge, alkohol –, in ker je vedno pri roki, da nam pomaga, tehnološkim pripomočkom gledamo skozi prste. Izkazujemo jim že kar nedoumljivo tolerantnost. Predvsem jim dovolimo, da nas ne-nehno motijo z zvonjenjem, opozorili, novimi sporočili, namigi, napotki, obvestili, utripanji, opomniki, s spodbudami in skušnjavami. Če bi me ti tako vztrajno motil in me prekinjal pri vsem, kar počnem, bi že zbežala od

tebe. Če bi mi ti tako pokroviteljsko dajal napotke za vsak korak, ki naj ga naredim, bi že letel čez prag.

Napravice pa ostajajo naše najljubše spremljevalke. Računalniku dovolimo celo, da nam preureja namizje. Pospravlja nerabljene ikone, samodejno posodablja programe. Nihče nima pravice, da bi brez moje vednosti prekladal papirje na moji delovni mizi ali stikal po predalih. A to, kar se dogaja na računalniku, nima istih pravil. Ko smo z vsem svojim početjem del svetovnega omrežja, je naše zasebno namizje le utvara. Ni zasebnosti, a to smo voljni odmisлити. Če gre komu to v nos, si pač prelepi videokamero na prenosniku. Še en dokaz nevzdržne strpnosti do naših tehnoloških družabnikov ne nazadnje vidim v tem, da si nikoli ne vzamemo oddiha od naprav. Moški rad pobegne svoji ženi, ženska pa možu. Vsak si mora kdaj vzeti čas zase. Vsakdo se mora kdaj pa kdaj odklopiti celo od svojih otrok. Ko gredo ti na počitnice k starim staršem, je to pravo olajšanje (za starše, se razume). Toda odklopa od telefona in računalniških naprav običajno ni na našem urniku. Ko kdo doma nehote pozabi svoj telefon, ves čas misli le na to, da je brez Njega. Počuti se bosega in najraje bi se vrnil ponj, pa čeprav je na zmenku – ali prav zato. Od naprav se ni treba oddaljevati. Saj jih lahko kadar koli ugasnemo, mar ne?

Ne. Na vsakega med nami, pripadniki delovno-družabnega ljudstva, pritisaka vztrajna sila. Deloma od zunaj, deloma pa v nas samih. Brez elektronske opreme v žepu smo kot slepi sredi zanimivega sveta. Vrženi v vodo.

Pogosto vidim ljudi, ki nočejo sami "plavati". Rajje plavajo z rokavčki. Spretnost plavanja se jim zdi nepotrebna, tudi če so jo že usvojili. Še posebej pa taka spretnost ni vrednota za tistega, ki bi se moral šele učiti. Udobno je ob podpori rokavčkov lebdeti na gladini. Je pa tudi smešno – a to malokdo opazi. Plavanje tu zastopa neštete druge spretnosti, moči, vrline, telesne ali umske, ki jih ljudje ne razvijajo več, ker jih ob podpori digitalne baze podatkov in udobnih aplikacij ne potrebujejo.

Največja žrtev so otroci, ker še niso razviti. Vse učenje je še pred njimi, a nimajo nobene možnosti izbire. Mogoče se ponoči zbuja v spanju, ker so v sobi elektronske naprave. Tako pač je. Morda raba tehnologij v zgodnjem otroštvu prispeva k razvoju motnje aktivnosti in pozornosti (ADHD). Tako pač je. Otroke, ki odraščajo v pretežno digitalnem otroštvu, si je težko predstavljati kot odgovorne odrasle. Bilo bi hecno, če ne bi bilo boleče, da človeški mladički tako radi pristanejo na sploščene reprezentacije na tablicah ali televizorjih in postanejo negibni, čeprav jih sicer v življenju ne moreš ustaviti, da se ne bi vsega dotikali, vsega prijemali s svojimi umazanimi rokami, se gnetli v gneči s svojimi majavimi telesci, ropotali z vsakim

predmetom, metali stvari po zraku, v rože in po tleh, rinili v največji živžav in prešlatali vseh sladkarij v trgovini. Očitno dotikanje tipkovnice oziroma zaslona omogoča zadostne taktilne dražljaje, da poteši ta njihov čut. Ali pa čut tipa in potrebo po gibanju v prostoru brez težav zapostavijo, ker za kompenzacijo poskrbi hipnotični angažma drugih čutov? Gre za čudežno hipnozo, ki v hipu umiri ves razred podivjane mularije.

En sam vedno enak dotik površine, gladke na otip, namesto neskončnih variacij iz življenja analognega sveta? Ne, zame splet z vsem, kar ponuja, ni bogastvo, kot je celo za Carra. Ta piše, kako se je za nekaj časa odklopil od "sistema za motenje", da je sploh lahko napisal omenjeno knjigo. Po odklopu je bilo tako: "Na splošno sem se počutil mirneje in sem svoje misli lažje nadzoroval – nisem bil več kot laboratorijska podgana, ki pritiska na vzvod, in sem spet postajal, no, človeško bitje." Mar ni to čudovito? A kdo bi si mislil, da je po tem, ko je bila knjiga gotova, vseeno znova zavil v stare tire in se naročil na motnje. Redko kdo je imun na internetno mrzlico. K moji trdovratni odpornosti prispevajo različni defekti. Dopuščam možnost, da je z mojim vidom nekaj narobe, kajti ko pogledam v ekran, ne vidim 3D-grafike. Vedno gledam sploščene slike predmetov, maske ljudi in povzetke dogodkov, ki so jim odvzeti kontekst, vonj, okus, otipljivost in pravi barvni odtenek. Poleg čutnega defekta je tu še čustveni: lakota po ljudeh. Zlasti bridko se mi zdi, da smo vsi skupaj prikrajšani za možnost, da dejansko trčimo drug ob drugega na spontanah poteh.

Najbolj privlačno pri življenju je, da se resnično odvija znotraj in zunaj nas, da nas preseneča in spravlja v nenehno nevarnost. Človek se mora naučiti izvrstne vožnje, da se bo lahko izogibal norcem na cesti, ki k ušesu tiščijo slušalko ali namesto predse gledajo dol v zaslonček, in se obvaroval prometnih nesreč. Noče zmečkane pločevine in eksplodirane vreče, noče steznika za vrat. Noče umreti. Iz otroštva se spomnim tudi dirkalnih računalniških igrice, ki zelo prevzamejo igralca. Dirkaš lahko, kolikor te je volja, in v najslabšem primeru zgrmiš v jarek ali se zaletiš v zid pri tristo kilometrih na uro. Zagovornikom take zabave je vseč to, da se ljudje lahko izživljajo v virtualnem okolju in se jim v resničnem ni treba. Moralisti pa zmajujemo nad tem, da uporabniki take igre nimajo stika z realnimi posledicami. Obstaja namreč utemeljeni strah, da imajo danes celo tisti ljudje, ki veljajo za mentalno zdrave, veliko težav z razlikovanjem resničnega in neresničnega sveta. Zdi se, da nas nekatere zelo realne življenjske izkušnje izmodrijo in izmojstrijo, ostrijo našo vest in nas zapeljujejo v etični način bivanja. In zdi se mi, da med take izkušnje ne sodijo tiste, ki jih pridobimo z dirkanjem, streljanjem, branjem spletnih forumov in podobnim početjem na zaslonu.

Zdaj sem začrtala preozek krog, v katerega nikakor nisem zajela vseh spletnih dejavnosti. Delo z računalnikom je v osnovi pač delo kot vsako drugo. Kadar zaradi narave dela, sodelavcev, šefov, konkurence in ekonomije ni mogoče izbirati orodja, ne pomišljamo. Ko pa gre za preživljanje prostega časa in za to, kam usmerjamo svojo dodatno ustvarjalno energijo, kje in kako dajemo duška svojim človeškim potrebam, se globoko čudim, da je digitalna različica obstoja, kjer ni prave nevarnosti, kjer ne daš ničesar na kocko (izvzemam spletne pokeraše in kriptoborzijance), kjer ni angažmaja vseh čutov in čustev in tudi ne zapletenih posledic – hrane za možgane –, tako priljubljena.

Ljudem je udobno, če lahko odmislijo telo in živijo v matrici. Naša družba je pač taka, da žensko, namesto da bi jo nahranili in ji dali piti, med porodom avtomatično omamijo, dokler celo malo ne zaspi – med lastnim porodom – in nato omamljena v roke prime novonastalo življenje. Izogibanje bolečini je gotovo naša privzeta nastavitev, a sama to vidim kot pomehkuženost. Na misel mi je prišla še ena paradigmatska primerjava iz sveta čutnosti. Če se v prostem času posvečam digitalnim dejavnostim, je to kot poskus seksa z mlahavim udom po preveč popitega alkohola – kar je včasih lahko tudi zanimivo –, medtem ko je udejstvovanje v naravnem svetu za ljubiteljico življenja kakor seks z mladim in nevarnim Robertom de Nirom.

Ne glede na to, da najzvestejši uporabniki spleta živijo na družabnih omrežjih in forumih, kjer sebe in svoje potrebe postavljajo v ospredje in kjer svoje intimno življenje v sliki in besedi lepijo na javno tablo, so ti omreženi ljudje v resnici zapostavljeni, omrtvičeni. Človek, ne zapuščaj se. Ko se priklopiš na sistem za motenje, se odrečeš lastnemu toku zavesti. Prepustiš se Googlovi režiji, kjer so zunanje sugestije tako močne, privlačne in množične, da v tem vrtincu ni prostora za tvoj osebni ritem, tvoj nadzor, tvojo spontanost. Poleg tega fotografije, pisma, dokumenti, shranjeni na računalniku, ne živijo s tabo tako kot njihovi dvojniki v analognem svetu. Ti elektronski spomini, posnetki posnetkov idej, ne pustijo sledi v tvojem telesu, da bi te stalno greli, ampak jih kopičiš na zunanjem trdem disku, dokler vse vsebine tega ne uniči čas.

To poletje smo počitnikovali v Izoli. Omejeno kopalno območje s plitvinami Simonovega zaliva je kot nalašč za majhne otroke. Stala sem na pomolu in gledala v kopalno cono. Tu in tam se je v soncu bleščala krpica morske gladine, sicer pa je bilo morje pogrnjeno s preprogo iz glav. Otroci so vreščali, zaljubljenici so si izkazovali vodne nežnosti, celo veliki ljudje so postali spet otroci in se razposajeno žogali ali potapljali. Gneča jih ni

motila. Vodna osvežitev v poletni vročini je bila osupljiva oživitvev vseh že skoraj pozabljenih čutov. Kako redek prizor! Nikjer ne vidiš več take množice ljudi, pa nobenega iPada, iPoda, telefona. Voda in elektrika sta zaenkrat kot pes in mačka. V prihodnosti nas najbrž čakajo vodotesne naprave za v vsake kopalke in takrat tak prizor ne bo več mogoč. Danes pa je voda eno redkih zatočišč, kjer ni nenehnega zvonjenja. Voda, v kateri so se pomirili že stari Rimljani. Čim večkrat si privoščite to starodavno sprostitev. V izolskem živžavu poleg ostankov dva tisoč let stare rimske vile ali na samotnem otoku.

Ljudje brez čustev imajo sijajno premoč nad tistimi s čustvi. Zaradi čustev trpimo. Zaradi čustev govorimo traparije. Ko zabrbotajo čustva, je razsodnost na kocki. Ne morem reči, da je moje oporekanje dejstvom naše družbe količkaj razsodno – prav smešno je. Moj razum sploh ni v konfliktu z računalniško galaksijo. To, kar pišem tu, je stvar osebnega povzdigovanja čutov, čustev, identifikacije in vrednot. Naš kolektivni razum pa je, se mi zdi, v temi. Ne ve, ali je človek z vseprisotno mehanizacijo življenja vse bolj opolnomočen, postaja slep in pomehkužen, ali pa je v takem svetu mogoče celo lahko srečen?

Glede na to, da Zemlja postaja akutno prenaseljena, pravzaprav ne bo odveč, če se ljudje navadijo bivanja na mestu. Še v sovjetskih komunah, kjer je bilo po več družin strpanih v eno stanovanje, niso potrebovali tako malo, kot danes zadošča povprečnemu mladostniku – en stol pred zaslonom. Vse manj bo gneče na cestah. Manj ljudi v trgovinah. Nič več natrpanih predavalnic. Gore ne bodo obljudene. Krasen dan je, a tudi na otroškem igrišču boš s svojimi otroki lahko sam. Prostrani svet se prazni. Misel na to, da naprave ljudi osrečijo, me vznemirja. A razum težko ugovarja temu, da so ljudje srečno pospravljeni v oblak.